

INFORMACE

VÝCHODOEVROPSKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ VE FÁZI PRIVATIZACE (sociálně ekonomický seminář)

Ostkolleg Spolkového ústředí pro politickou výchovu a Německá akademie mládeže venkova v Bonnu-Röttgenu uspořádaly ve dnech 8. až 15.3.1992 široký informační seminář o východoevropském zemědělství v aktuální fázi privatizace, který na základě referátů odborníků poskytl uspokojivý přehled o současném stavu transformace zemědělství většiny států bývalé RVHP (Maďarsko, bývalá NDR, Československo, Polsko, Pobaltí a Rusko).

Názor většiny západních odborníků, politiků a ekonomů, že privatizace a zavedení tržního hospodářství je rychle působícím všelékem všech neduhů, byl donedávna všeobecně rozšířen a platil také pro nové země SRN. Mezitím nastalo vystřízlivění a ukázalo se, že napodobování západních modelů není záležitostí jednoduchou a jednoznačně platnou. Vznik tržních vztahů a fungujícího trhu předpokládá vytváření odpovídajících institucí a výchovu lidí schopných zvládnout práci v těchto nových institucích. Vyžádá si to více času, než bylo původně předpokládáno.

Zejména z referátu prof. St. M e r l a (Giessen) vyplynul názor, že nové vlády postkomunistických zemí si dosud nejsou vědomy základní problematiky transformace zemědělství. Doložil to všeobecným větším či menším tlakem směřujícím k násilné likvidaci podniků zemědělské velkovýroby (ZD, kolchozy, státní statky), většinou během několika málo měsíců a bez přihlédnutí ke zkušenostem jiných zemí. Takové jednání považuje za převážně ideologicky zdůvodněné, ale málo racionální, ba naivní. Samotnou formu organizace zemědělské výroby pokládá za méně relevantní než organizaci přípravných a zpracovatelských sektorů. Spatřuje v současné privatizaci (zejména v Rusku) chaotický prvek, který způsobuje současné zhoršení v zásobování.

Z dílčích referátů vyplynulo, že pro všechny sledované země platí ve větší či menší míře:

- nedostatek vhodných mechanizačních prostředků pro menší výrobní jednotky,
- špatné nebo chybějící zásobování provozními prostředky (nářadí, pohonné hmoty, hnojivo, jadrná krmiva),
- chybí agrární trh a systém vhodného servisu pro zemědělské stroje,
- zemědělská výroba klesá - zejména pro nedostatek strojové techniky a krmiv.

Ve zpracovatelském průmyslu dosud přetrvává státní monopol, zařízení je zastaralé a má nízkou produktivitu. Konzervace a obalová technika jsou ve špatném stavu. Chybějící doprava a sklady jsou příčinou nadměrných ztrát vyrobené produkce. Obchod se chová monopolisticky, pro něj je nedostatek zboží výhodou, protože konzument kupuje, co se na trhu objevuje, i když to nepotřebuje.

Vzhledem k obrovským ztrátám výrobků na cestě ke konzumentům je zřejmé, že problémem zásobování zemí bývalého SSSR není nízká produkce, nýbrž zpracování, skladování, konzervace a vytváření aktivního aparátu obchodu. Přitom bylo poukázáno na problematiku cen a státních subvencí, jež představují jedno z nejcitlivějších míst reformy. Přejít na tržní hospodářství je spojen se značnými sociálními problémy, zejména s narůstáním nezaměstnanosti na venkově. Odbourání subvencí spotřebitelských cen snižuje poptávku po zemědělských výrobcích a způsobuje nadprodukcii, kterou nelze umístit na světových trzích.

Stav privatizace v zemědělství lze na základě referátů shrnout takto:

Ačkoliv byla transformace zahájena v letech 1988-1990, nedosáhlo se zatím podstatných strukturálních změn ve prospěch soukromého zemědělského podnikání (spory politických stran o právní řešení, obstrukce lokálních úřadů a vedení dosavadních velkopodniků, nedostatek zájmu a strach z rizika). Nejdále pokročily pobaltské státy: začátkem roku 1990 bylo asi 6000 nových podniků, začátkem roku 1991 10 000, začátkem roku 1992 asi 20 000, z toho polovina v Lotyšsku (asi 10 % zemědělské půdy). Průměrná výměra byla cca 20 ha.

Z jednání semináře vyplynuly tyto základní problémy privatizace zemědělství ve východní Evropě:

a) **Pro vznik rodinných farem** chybí potřebná infrastruktura, přetrvává monopolní postavení dodávajícího průmyslu a nedostatečná síť služeb. Navíc neexistuje bankovní a úvěrový systém vyhovující menším podnikům ani poradenské instituce (státní neodpovídají a jsou navíc zdiskreditované). Rovněž zpracovatelský a potravinářský průmysl a obchod nevyhovují nárokům moderního zemědělství.

b) **Právní otázky privatizace** se jeví jako neujasněné nebo dokonce neřešitelné (s výjimkou Ruska, kde neexistovalo soukromé vlastnictví půdy, takže nemají problémy restituční). Ve všech postkomunistických zemích se vedou diskuse o tom, kdo má restituční nárok, od kdy tento nárok platí, zda má být poskytnuta náhrada ve formě peněžní či naturální apod. Neexistuje ideální řešení („spravedlnost“) - každá země má odlišný model řešení.

Příklad nových zemí SRN ukazuje konfliktnost problémů:

- Vzniká opět velkostatkářská struktura, která byla již po 1. světové válce sociálně neúnosná (viz Pobaltí, kde půdu vlastnili cizinci, a rovněž ČSFR s půdou šlechty a církve). Proti tomu vznikají opět trpasličí hospodářství (Maďarsko - v průměru 3 ha), jejichž existence byla v západní Evropě již překonaná: malovýroba vylučuje modernizaci a schopnost konkurence (příklad Polska).
- Navrácení půdy vyvlastněné komunisty přináší mj. obavu, že by se půda mohla stát objektem spekulace, neboť jen málo dědiců žije ještě na venkově a má zájem o zemědělství.
- Rovněž vyplácení odškodnění se v jednotlivých zemích podstatně liší. Vyplácení náhrady ze strany státu představuje obrovské zatížení, ale neplacení náhrad by znamenalo jakési dodatečné stvrzení neoprávněného vyvlastnění a dotklo by se právního cítění lidí v nových demokraciích. Řešení je opět rozdílné: např. Estonsko

vrací jen drobnou pozemkovou držbu, Maďarsko poskytuje náhradu v penězích (což se při současné měnové situaci rovná vyvlastnění), Litva a ČSFR usilují o obnovu struktury před rokem 1940, resp. 1948, přičemž je postavení cizinců sporné.

c) **Spor o minimální výměru** životaschopného rodinného podniku vede k pokusům stanovit velikostní hranici (Bulharsko: 20-30 ha), ale i k pokusu rozdělit půdu velkých podniků rovnoměrně mezi zaměstnance (Rusko - zčásti ve formě akciové společnosti). Obecně platí snaha omezit spekulaci s půdou, podmínkou naturálního přiznání půdního vlastnictví je většinou vlastní hospodaření. Přesto existuje nebezpečí dalšího rozdrobení půdy.

d) **Rizika vývoje spotřebitelské poptávky.** Přejít k tržnímu hospodářství znamená konec vysoké poptávky po zemědělských výrobcích, končí přebytek kupní síly, začíná nezaměstnanost za současného zdražování nájemného, služeb atd. Důsledkem je nejistý vývoj poptávky a cen, dochází k neprodejným přebytkům (Maďarsko, ČSFR, Polsko), což tvoří nevhodné podmínky pro založení nových podniků a investice do nich. Velká potřeba investic do hospodářských a obytných budov si vyžaduje náklady, aniž by působila zároveň na produkci.

e) **Lidský faktor.** Jen málo vedoucích nových rodinných podniků má předpoklady pro úspěšné zemědělské podnikání. Příčinou je úzce specializovaná průprava, chybějící přehled o celkovém provozu podniku dokonce i u odborných sil, nedostatek zkušeností v soukromém podnikání. Důsledkem toho je vznik zemědělských závodů, které vyrábějí jen nebo převážně pro samozásobování pomocí primitivní techniky.

H. Sch.

LETNÁ ŠKOLA EURÓPSKEJ SPOLOČNOSTI RURÁLNEJ SOCIOLOGIE V TRONDHEIME

V dňoch 10.-18. júna 1992 sa uskutočnila piata letná škola rurálnych sociológov pod záštitou Európskej rurálnej spoločnosti. Hostiteľskou krajinou bolo Nórsko. Vynikajúcu organizačnú úroveň zabezpečilo Centrum pre rurálny výskum v Trondheime. Hlavná téma podujatia - Zmeny v poľnohospodárstve vo vidieckych spoločnostiach, súčasný stav a budúce perspektívy pre Európu - sa objavovala v prednáškach ako i v jednotlivých pracovných sekciách. Účastníci letnej školy pochádzali z 15 krajín Európy. Z Československa sa zúčastnili Michal Lošťák z Prahy a Iveta Námerová z Bratislavy.

V rámci prednášok vystúpili Reidar A l m a s (Nórsko), Ana B a r b i c (Slovinsko), Laurence B u s c h (USA), Frederic B u t t e l (USA) a Sarah W h a t m o r e (Anglia). Okrem prednášok mali účastníci možnosť pracovať v pracovných sekciách podľa vopred vybraných tém.

Pracovalo sa v piatich sekciách:

1. skupina pod vedením prof. Reidara A l m á s a na tému *Zmeny poľnohospodárskej politiky a rurálna transformácia,*